

АНАТОЛІЙ ПАШКЕВИЧ ЯК ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКІЙ ПІСЕННІЙ ТВОРЧОСТІ

Петро АНДРІЙЧУК

На вівтарі української культури згасла свіча — не стало Творця, істинно великого Анатолія Пашкевича. В таких випадках кажуть: відійшов у вічність. Але це не про нього, бо він і на сім світі зостався навіки — у своїх піснях, а відтак і в серцях на землі сушних.

Пишу ці рядки, коли ще свіжий біль від втрати і душа його ще поміж нами — одразу після повернення з Черкас, де Митець знайшов свій останній прихисток. Символічно, що саме в цьому місті замкнулось його життєве коло, адже тут, у Черкаському народному хорі, буйно розквітнув талант ще зовсім молодого полісянина. Глибоко символічно й те, що серце його перестало битися у день сімдесятиліття творчого побратима, славетного Василя Симоненка. Тепер вони, рівновеликі, разом — на одній алеї і немовби дивляться один одному в вічі. Символічно також і те, що з ними Ольга Павловська, чий величавий і широкий, мов повноводний Дніпро, голос явив нам неперевершений шедевр Анатолія Пашкевича — пісню-реквієм “Степом, степом”. А ось ще одна приголомшлива звістка: через місяць пішла за ним його близька сподвижниця, берегиня української пісні Раїса Кириченко, і Київ попрощався зі своєю улюбленицею 11 лютого — в день народження Анатолія Пашкевича. Отак поєдналися між собою ці духовні пастирі — що життям, що творчістю, що смертю.

Я певен, невдовзі дослідники аналізуватимуть Пашкевичів доробок, відведуть йому належне місце в українській музичній культурі. Мої ж рядки жодною мірою не претендують на науковість — то радше спроба усвідомити, кого втратила Україна другого дня Різдва Христового 2005 року.

Найперше — глибоко національного композитора, серце якого пульсувало в такт зі своїм народом. Пашкевич немислимий поза Україною, як і Україна без його пісень. Він цілковито був перейнятий українським духом і енергетично підключений до Космосу. А Всевишній через нього дарував нам дивовижні пісенні перли, які не тільки зігривали серце,

а й звеличували душу, допомагали українцям на всіх обширах відчутти себе єдиною спільнотою, будили національну свідомість, що наприкінці 2004-го повела нас на Майдан, забарвлений у кольори вранішнього сонця. Сьогодні вже важко уявити, що кілька десятиліть тому ми жили без “Маминої вишні”, “Пісні Волині”, “Пісні про хліб”, “Довженкової землі” та багатьох інших, як тепер мовиться, культових пісень. Власне, окремі їх інтонації, немов розрізнені зернятка, в природі існували, але сублімувати їх у буйне колосся судилося йому.

Пашкевич оспівав найсвятіші почуття: синівську любов до матері і батька, красу рідної землі, краєць хліба, добутого в поті чола, мирне небо, страхіття війни, фронтову дружбу, звиягу, чорнобильський біль... Він неперевершений мелодист. Причому творець не тільки дивовижних мелодій, а й розкішних хороших партій з природним голосоведенням, власним внутрішнім розвитком та логікою гармонічного тяжіння. Ці пісні настільки зручні інтонаційно і теситурно, що процес їх виконання дарує співакам якусь невимовну фізіологічну насолоду.

Більшість його творів на вірші українських поетів вже стали народними. Їх так і оголошують: українські народні пісні “Гуси летіли”, “Моя ти земле калинова”, “Хата моя, біла хата”, “Світязь”, “Чебреці” й ін. Це доводилось мені чути від Закарпаття до Луганщини і від Сумщини до Криму. Крім того, у творчому доробку композитора близько двох десятків пісень на народні тексти, в яких своє авторство він і не декларував. Таким чином, ці пісні вже первісно поповнювали скарбницю народної пісенної творчості. Серед них “Ой я маю чорні брови”, “Ой не плавай, лебедонько”, “Сама собі дівчина здивувалася”. Народ, у свою чергу, з піснями Пашкевича поводився так, як із власними творами — щось доповнював, деякі елементи видозмінював, подеколи створюючи нові варіанти. Так, на Івано-Франківщині шойно почута з гучномовця “Ой ти, ніченько” вмить

рознеслась по окрузі, трансформувалась в “Ой ти, річенько”.

А скільки пречудових, уже майже готових до життя пісень композитор власноруч знищив, уледівши тільки йому видиму недосконалість! Його вимогливість до себе не знала меж. Як справжній художник, він ніколи не мав душевного спокою — почуття самовдоволення Пашкевичу було абсолютно незнайоме.

Окрема сторінка його композиторської творчості — аранжування, гармонізації та обробки українських народних пісень. Він не просто розкладав пісню на голоси чи механічно адаптував її до можливостей певного хорового колективу — він вишукував нову звукову палітру, яка б повному розкривала цей народний витвір. Так у свіжих барвах ми почули “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Ой у лузі червона калина”, “Ой у полі нивка”, “Ой вербо, вербо” та багато інших.

Уся могутня зрілість композиторського таланту Пашкевича проявилась у масштабних формах — фольк-опері “Блудний син”, лібрето до якої написав сам за твором німецького письменника Германа Пфейфера, ораторії “Крик попелу” (лібрето Олександра Богачука), кантатах “Лебеді материнства” (вірші Василя Симоненка) та “Чернігівські дзвони” (вірші Миколи Негоди). Основою в цих творах є все та ж пісня, але розгорнута, симфонізована, з наскрізним розвитком і лейтмотивністю.

Україна втратила й самобутнього, неповторного майстра хору, який своєю творчістю визначив вектори розвитку народнохорового мистецтва. А в тому, що цей вид музикування став одним з найпопулярніших в Україні, заслуги Анатолія Пашкевича важко переоці-

нити. В народнописенній царині Пашкевич — то Ньютон у фізиці чи Менделєєв у хімії. Тому сьогодні вже стали широковживаними словосполучення “стиль Пашкевича”, “манера звучання Пашкевича” тощо. Не здобувши хормейстерської та композиторської професійної освіти, він став учителем для багатьох власників найпрестижніших дипломів. У цьому його справедливо можна поставити в один ряд з такими “аматорами”, як поет Тарас Шевченко, композитор Семен Гулак-Артемовський, співаки Федір Шаляпін та Галина Вишневська. Спеціальну освіту їм сповна за-

мінила геніальна мистецька інтуїція.

Пашкевич-хормейстер умів безпомилково віднаходити “нервові центри” пісні і, натискаючи на них, вигравав на найтонших струнах людських душ — як слухачів, так і виконавців. Його хори ніколи не були велетенськими за кількісним складом і налічували лише по 7-8 осіб у партії. Однак за насиченістю звучання, інтенсивністю і динамізмом вони не поступалися велелюдним капелам, бо диригент працював зосібна з кожним співаком, достеменно знав можливості всіх хористів і вмів “витягувати” з них максимум можли-

вого. Його гострим музичним слухом не переставали захоплюватись співаки, бо уже з перших звуків розспівування він вловлював, хто сьогодні в якій вокальній формі.

Пашкевич володів винятковим даром “огранювати” співочі голоси — то він подарував нам ціле суцвіття діамантів: Раїсу Кириченко, Ольгу Павловську, Євгенію Крикун, Галину Мельник. Цей перелік можна продовжувати ще і ще.

Хорові колективи під орудою маестро звучали немов дзвіночок — ясно, чітко, злагодже-

но, виразно і виблискували райдугою на сонці. Інакше він не вмів. Як і не міг існувати без хору. Тому останні роки його життя без колективу були невимовною мукою для нього і болем для шанувальників народнохорового мистецтва. Але я переконаний, що в нинішній своїй обителі він уже виліплює ангельський хор.

Там, де був Пашкевич — чи то в Черкасах, Києві, Луцьку, Чернігові, — там і був центр народного хорового мистецтва. Туди, неначе магнітом, тягнуло поетів, які сподівались повінчати свої вірші з музикою Пашкевича, керівників аматорських колективів — щоб “зарядитися” звучанням Пашкевичевого хору і перейняти для свого колективу щось нове з доробку композитора, талановиту молодь, “заражену” його творчістю, що марила працею поруч з живою легендою.

Серед візитерів був і я, коли отримав пропозицію очолити імениту “Дарничанку”, освячену чотирирічною співпрацею з самим Пашкевичем. У ті дні моєму хвилюванню не було меж: чи здатен, чи вистачить хисту, чи впоруюсь? За порадою поїхав у Чернігів до Пашкевича — як до духівника. Анатолій Максимович прийняв мене зі всією теплотою душі. Насамперед поцікавився, чи не роблю обробок народних пісень. Я показав свої перші несміливі екзерсиси і отримав схвалення — швидше за спробу, аніж за майстерність. Далі без щонайменшого менторства та натяку на зверхність він повів розмову про сутність народнохорового мистецтва і роль у ньому керівника. В тих словах, емоційному жестикуюванні та експресивних репліках я бачив безмежну глибину, бо все, що реклось — перепускалося крізь себе ніби електричний струмінь високої напруги. Всім своїм єством він вселяв мені віру у власні сили. І наступного дня я отримав благословення: “Бачу тебе керівником “Дарничанки”. Але не копіюй нікого — сам вишукуй забуті пісні і обробляй для свого хору”. І, витримавши паузу, додав: “Не бійся бути самим собою”. Назад у Київ я летів на крилах, із нестерпною жагою до праці. Доземно вклонюся йому, що спрямував моє життя у те річище, без якого вже себе не мислю. Анатолія ж Максимовича у хорovій справі вважаю моїм хрещеним батьком.

Він жив на окремій орбіті. А весь його життєвий устрій підпорядковувався одному єдиному — служінню пісні. На ній він був

цілковито сконцентрований. Все, що не стосувалося пісні — перебувало поза сферою його інтересу. Ніколи не обіймав одночасно кількох посад — щоб не розпорозуватись. Він був несамовитим противником матеріального — в ньому вбачав лютого ворога. Навіть пісні свої фіксував на папері якось неохоче — все виношував у голові, там же і ретельно відшліфовував. Тому за неповні 67 літ майна не нажив. Та це було несумісне: статки і Пашкевич.

Пашкевичу була притаманна народна мудрість, що включала в себе і розум, і блискучу пам'ять, і широкі мистецькі обрії. А Божий дар проявлявся не тільки в музиці, а й літературі — поетичній та прозовій творчості.

Він був нескорений. Ніхто не міг його зігнути, а тим паче поставити на коліна, хоча жив у часи, коли гордих, вільних духом не любили. Не вмів догоджати, не намагався подобатися будь-кому. Завше чинив так, як веліла його нестримна натура. Тому й непросто було тим, хто жив і працював поруч, складно було і йому з самим собою. А хто з великих був зручним — Моцарт, Пушкін, Пікассо?.. Така вже доля Господнього обранця — бути постійною бурею. Але всі, хто знав Пашкевича, відчували: то великий талант. Його поважали, любили, обожнювали — за геніальну “Степом, степом” ще за життя відлили бронзове погруддя. Артисти, щоб співати в його хорі, покидали обжиті оселі й перебиралися слідом за ним — з Києва до Луцька, а звідти до Чернігова. Довкола нього постійно юрмились люди, однак він завжди залишався наодинці з піснями.

Індиферентно ставився до всіляких регалій і титулів. Навіть звання “народний артист України” сприйняв без ейфорії, бо, власне, не так воно скрашувало Пашкевича, як він возвеличував це звання, що останнім часом, на жаль, дуже знецінилося. Але щиросердно радів, коли в 2001 році разом з Раїсою Кириченко став першим лауреатом щойно заснованої літературно-мистецької премії імені Дмитра Луценка, великого свого творчого друга, з яким створив безліч пісенних шедеврів.

Таким був Анатолій Пашкевич за життя, таким, я глибоко переконаний, він залишиться у пам'яті тих, хто його знав.

А. Пашкевич залишив по собі великий творчий спадок. Але і ноти, і фонозаписи, і літературна творчість розлетілись нині усебіч.

Конче необхідно зібрати все це воєдино, систематизувати величезний творчий доробок митця, та так, щоб з поля зору не випав жоден опус. Творчість Пашкевича того варта. Вона потрібна Україні, і вітер часу не остудить її тепла.

Вічна Вам пам'ять, Анатолію Максимовичу, і многі літа Вашим лебедям-пісням.

Київ

This article commemorates the life and work of Anatoly Pashkevych — contemporary Ukrainian composer whose music became real folk art of our times. He died in the second day of Orthodox Christmas of 2005 but his music will never die in the souls of Ukrainian people. He was a great composer, chorus leader, poet, and jut a very modest men, whose entire life was sincerely devoted to songs a, poetry and music.

“КАЛЕВАЛА”: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОГО ТА ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИВЧЕННЯ (До 170-річчя першого видання)

Рада МИХАЙЛОВА

Унікальний епічний твір карело-фінської народної поезії “Калевала” дійшов до нашого часу завдяки наполегливій праці Еліаса Ленрота (1802-1884), простого сільського лікаря. Протягом 1829-1834 рр. він їздив селами Карелії і записував ліричні пісні, давні замовляння й руни, які вперше оприлюднив у 1835 р. під назвою “Калевала або старі руни Карелії про давні часи фінського народу”. До публікації увійшли 32 пісні. В наступне видання 1849 р., яке було впорядковане учнем Е. Ленрота Д. Європеусом (1820-1884), увійшло 50 пісень, які складались із 22795 рядків рун¹.

Нині епос “Калевала” — твір широковідомий. Водночас він не є джерелом, до якого зверталися б надто часто. Тим часом його зміст є своєрідною прадавньою північноєвропейською “Біблією”, де так само як у “книзі книг” закарбувалися народні знання, досвід, філософські та світоглядні уявлення, які накопичували і передавали сотні поколінь людей: початки складання епосу відносять до первісних часів.

Епос “Калевала” істотно позначився на формуванні низки культурних традицій ряду європейських народів: тематика та мова епосу “Калевала” зберегли шари історії, в яких, на думку фахівців, відбилися етапи тісного взаємозв'язку литовських, германських і слов'янських елементів². Ці елементи залишались у силі ще за доби Середньовіччя. Етнокультурні складові, світоглядна основа, куль-

турно-мистецькі властивості становлять неабиякий інтерес для сучасного вивчення цього “релікту” європейської епічної поезії.

Особливістю епосу “Калевала” є його міфологічно-сакральний характер, з притаманною невід'ємною актуалізуючою домінантою — ритуалом, ємність якого в архаїчних культурах була величезною. З ритуалу походили мистецтво і наука, крізь призму ритуалу розглядалися природа і соціальне буття, оцінювались об'єкти і вчинки людей. Нині в ритуалі вбачають паралелізм між космогонією та ембріогонією³. Ритуалізовано подається визначальна тема “Калевали” — тема першопочатків. В епосі її розкривають оповіді “Пісня Вайнемуйне”, “Сватання Вайнемуйне”, “Відхід Вайнемуйне”, записані естонськими продовжувачами справи Е. Ленрота Ф. Р. Фельдманом і Ф. Р. Крейцвальдом⁴.

Ритуал керує всіма діями головного героя епосу, яким є Вейнемейнен. Його образ проаналізував у своїй науковій праці 1827 р. Е. Ленрот, ще навчаючись в університеті у Турку. Його дослідження мало назву “Вейнемейнен — бог стародавніх фінів”. Вейнемейнен постає у ньому як бог-демург, володар віщого слова, волхв-чарівник, співець і музикант. Творець добра і гарант життя на землі, він бореться з деструктивною стихією невпорядкованого космосу і виконує головний ритуал “космологічної” епохи: акт творення світу. Впорядкування